

Gutenberg 42 soros Bibliájának fragmentuma
a Váci Egyházmegyei Könyvtárban

A könyvkötések restaurálása és szakszerű feldolgozása során több esetben kiderült, hogy a középkori, kézzel írt pergamenlapnak vélt könyvborító nem az, aminek látszik, hanem nyomtatvány. A Váci Egyházmegyei Könyvtárban is ez történt. A könyvtár ugyanis évente rendszeresen pályázik az NKA támogatására a könyvkötésre felhasznált kódexlapok kibontásához, illetve az őrzőkönyvek restaurálásához, s ennek köszönhetően a Pázmány Péter *Acta et decreta Synodi Dioecessanae Strigoniensis* (Pozsony, 1629) című kötet borítóját képező pergamenlap esetében is, hiszen – 1643-ban éppúgy, mint 2013-ban – pergamen kódexlapnak vélték a foliót, amellyel a könyvet a XVII. században bekötötték. Tehát több száz éven át kódexlapként rejtőzött a Gutenberg-töredék.

A kötéstábláról lebontott folió meghatározása több lépésben történt. A beazonosítás és meghatározás első lépéseként a töredéket összehasonlítottam a B42 hasonmás kiadásával (OSZK). Mind a formai, illetve a tipográfiai, mind a tartalmi megegyezés nyilvánvaló volt. A töredék B42 II. kötetének 310. foliójával való azonosságát és valóságát Falk Eisermar (Berlin), a *Gesamtkatalog der Wiegendrucke* szerkesztője, valamint Eric White, a dallasi Bridwell Library (Dallas, USA) kutatója, a 42 soros töredékek szakértője is megerősítette. A jó állapotban fennmaradt folió Gutenberg híres, úgynevezett 42 soros – Szent Jeromos Vulgata fordítását tartalmazó – pergamenre nyomtatott Bibliájának 2. kötetéből a 310. foliója, amely a Jelenések könyvének jeromosi prólogusát és első fejezeteit tartalmazza.¹ Közleményünkben ezt a Gutenberg-fragmentumot ismertetjük, s megkíséreljük bizonyítani, hogy azt a XVII. században magyar területen kötötték a Pázmány-kötetbe. A további, részletesebb kutatás és feldolgozás eredményeit egy későbbi, átfogó tanulmányban tervezzük megfogalmazni és rendszerezni.

¹ Az első nyomdákban kikerülő, latin nyelvű Biblia nyomtatott kiadásai még nem tartalmaznak glosszákat, s többnyire a gutenbergi 42 soros tartalmát és prólogusait követik.

A töredék bibliográfiai leírása:

Váci Egyházmegyei Könyvtár (VEK) Inc. 22 (frg.)

Biblia [Lat]

[Mainz, typogr. Bibliae 42 linearum = Johann Gutenberg, ca. 1454/1455, non post Aug. 1456. 2 tomi, 2o] membr.

Fragmentum: 1 fol.: 2. tom., fol. 310.

A fragmentum leírása:

[310]² fol. r [a. columna csonka] Apocalypsis Iohannis, Prologus, 1,1–17 (lásd Képmelléklet 1.).

(fejlécben rubrummal: [*prologus apocalipsis*])

col.a. incipit: rubrummal, részben olvashatatlan: [...]ip apok[...]

[Johannes] apostolus et euangelista

explicit: [audit ver]ba prophotie huius et seruat ea

col.b. incipit: que in ea scripta sunt. Tempus enim

explicit: lucet in virtute sua. Et cum vidissem eum

A columnák között függőlegesen: N S K [Nobilis Stephanus Károly], amely a kötéstáblán a felső harmadban fekvő; jobb margón, a kötéstáblán alul bejegyzés.

[310] fol. v [b. columna csonka] Apocalypsis Iohannis 1,17–2,24 (lásd Képmelléklet 2.).

(fejlécben rubrummal: *apoca*)

col.a. incipit: cecidi ad pedes eius tanquam mortuus. Et

explicit: [mor]tem et dabo coronam vite. Qui habet

col.b. incipit: autem audiat quid spiritus [dicat ec]

H 3031, GW 4201, BSB-Ink B-408, CIH 610

Gutenberg első és legszebb műve az ún. 42 soros Biblia (1452-1454), amely külalakjában, betűtípusával, az iniciálék és a rubrumok helyének kihagyásával a középkori kódex mintájára készült. A két kötetes mű 1282 sort tartalmaz. 180 példányban hagyta el Gutenberg műhelyét, amelyből 150-et papírra, a fennmaradó 30-at igen értékes pergamenre nyomtattak. Mára már

² Ez a fragmentum a B42-es II:310. számozatlan foliója. Még egy II:310-es folió maradt fenn a Staats- und Stadtbibliothek Augsburg gyűjteményében: urn:nbn:de:bvb:37-dtl-0000000164 (Letöltés: 2018. március 10.) 2018-ben fedezték fel, lásd: Wolfgang MAYER, Christine BEIER, Helmut ZÄH, Ein weiteres Pergament-Exemplar der Gutenbergbibel. Fund eines Einzelblattes in der Staats- und Stadtbibliothek Augsburg. *Gutenberg-Jahrbuch*. 2018. 29–41.

csak összesen 49 ép példány maradt fenn. A 42 soros Biblia pontosan olyan lett esztétikai értékében és külső megjelenésében, mint egy középkori kézirat.

Az Eric Withe által korábban „soproni”,³ újabb census szerint „esztergominak” nevezett⁴ csoportnak eddig ismert 8 db pergamen töredéke:

- I. köt. 228. f = I Ezdrás 3-5. Klagenfurt, Universitätsbibliothek.
- I. köt. 233, 234 ff. = II Ezdrás 3-5 és 5-7. Bryn Mawr, Pennsylvania, USA
- II. köt. 132, 139 ff. = Dániel 1-2 and 10-11. Bern, Svájcnd, Boehlen Collection.
- II. köt. 185, 188 ff. = II Makkabeusok 10-11 és 14-15. Sopron (Ödenburg),- Városi Levéltár, Fragment 50.
- II. köt. 229 f. = Lukács evangéliuma 5-17. Budapest, Országos Szécsényi Könyvtár, Inc. 198.

Ebből a csoportból kilencedik a váci töredék, s ezzel a B42 pergamen-nyomatványból Magyarországon négy töredék található.⁵

A Gutenberg-fragmentum őrzőkönyve Pázmány Péter *Acta et decreta*, amelyet 1629-ben adtak ki Pozsonyban:

Jelzete: VEK 705.125

Acta et decreta synodi dioecesis Strigoniensis, auctoritate illustrissimi ac reverendissimi domini Petri Pazmany archiepiscopi Strigoniensis, celebratae Tyrnaviae anno Domini MDCXXIX. die IV. Octobris et sequentibus. Jussu ejusdem illustrissimi archiepiscopi pro commoditate parochorum typis edita. Posonii MDCXXIX in aede archiepiscopali [typ. Societatis Jesu].

A–T⁴ V² = [2] + 152 + [2] pag. – 4°

RMNY 1448

Címlapon bejegyzés: *Hodie [Caesar] – Cras nihil.*⁶

³ Eric Marshall WHITE (2010), „The Gutenberg Bibles that Survive as Binder’s Waste”. In Bettina WAGNER and Marcia REED, *Early Printed Books as Material Objects: Proceedings of the Conference Organized by the Ifla Rare Books and Manuscripts Section Munich, 19–21 August 2009*. De Gruyter Sur. 21–35. Lásd még uő. (2002), „Long Lost Leaves from Gutenberg’s Mons-Trier II Bible”. *Gutenberg Jahrbuch* 77:19–36.

⁴ Eric Marshall WHITE (2017), *Editio princeps. A history of the Gutenberg Bible*. Turnhout, Brepols Publishers. 285–287., 324–325.

⁵ A GW 4201-ben (<https://www.gesamtkatalogderwiegendrucke.de/>, legújabb frissítése: 2019. május 7.) az összesen 128 példány és töredék között már fel van tüntetve a váci fragmentum, valamint a további három magyarországi pergamen töredék is.

⁶ Vö. *Hodie Caesar cras nihil.*

Az őrzökönyv címlapja (VEK 705.125)

Poss. a címlapon: *Ex libris Nobilis Stephani Károly Anno 1643.*

Feltételezhetően a B42-es fol. legalább a második kötés az *Acta et decreta* példányán, mivel a margináliákat kötéskor megvagták (pl. 84., 101. p.),

Kötése a Gutenberg B42-es 310. f. membr. volt, amelyet 2013-as restauráláskor lebontottak, s helyette ennek a pergamen fóliónak másolatát helyezték vissza.

Az őrzőkönyv kiadásának időpontjából és a possessor-bejegyzés keltezéséből arra következtethetünk, hogy a B42 II, 310. fóliót 1629 és 1643 között köthették az *Acta et decretum* váci példányára. Ám ettől pontosabban és biztonsággal is be tudjuk határolni a kötés időpontját.

A kötéstáblából kibontott maculatura között ugyanis van egy magyar nyelvű nyomtatvány (a töredék jelzete: VEK 705.125/Mac.). Az egyfóliónyi töredék mindkét oldalán 12° nagyságú 9-9 oldal van nyomtatva a G és H ívfüzetből. Ez a Húsvét utáni időszak újszövetségi részeit és perikópáit tartalmazza. A töredék tipográfiai sajátosságai alapján Vízkeletyné Ecsedy Judit⁷ megállapította, hogy Farkas Imre csepregi nyomdájának betűkészletével nyomtatták,⁸ s nem más, mint amit Szabó Károly feltételezett az RMK I 737. szám alatt: *Evangeliumok és epistolák*, Csepreg 1643⁹ G és H ívéből való. Ebből a nyomtatványból eddig egyetlen egy példányt vagy töredéket sem ismertünk. Az 1643-as *Evangeliumok* a csepregi evangélikus nyomda utolsó munkái közé tartozik, mivel ebben az évben megszűnt. Ennek oka, hogy Nádasdy Pál katolizált, s már nem támogatta uradalma területén az evangélikus egyházat, többek között a csepregi evangélikus nyomdát sem. A kötéstáblából kibontott maculatura tehát megerősíti possessor-bejegyzésben megadott időpontot a kötés idejének, azaz 1643-at.

Nádasdy Pál az 1643. november 25-i csepregi zsinaton¹⁰ jelentette be, hogy katolikus hitre tér.¹¹ Ezzel a Nádasdyak birtokaihoz tartozó területen virágzó (iskolával, nyomdával stb.) evangélikus egyház egycsapásra hanyatlani kezdett. Olyannyira, hogy az evangélikus prédikátorok nem kívánatos tanítók lettek ezen a területen. Payr Sándor egyenesen az evangélikus Csep-

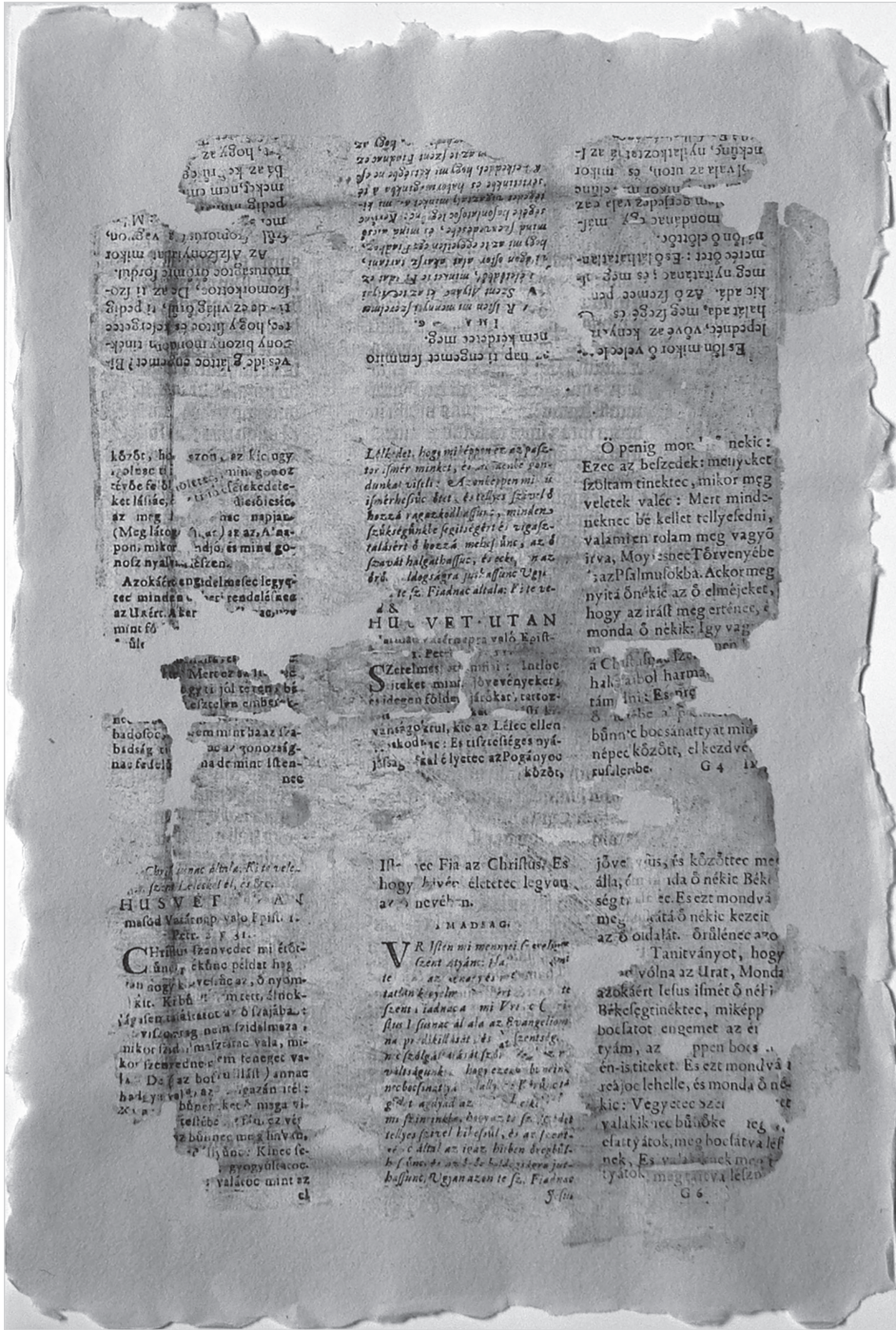
⁷ Itt mondok köszönetet Vízkeletyné Ecsedy Juditnak a töredék meghatározásáért, valamint Poljákne Vásárhelyi Juditnak az útmutató segítségéért.

⁸ Lásd a csepregi nyomdához SOLTÉSZ Zoltánné (1984), A csepregi Farkas-nyomda ismeretlen kalendáriuma és Árgirus-kiadása, *Magyar Könyvszemle*, 224–233. és ZÁTONYI Sándor (1963), Könyvnyomda Csepregen a XVII. század első felében. *Vasi Szemle*, 2. sz. 85–90.

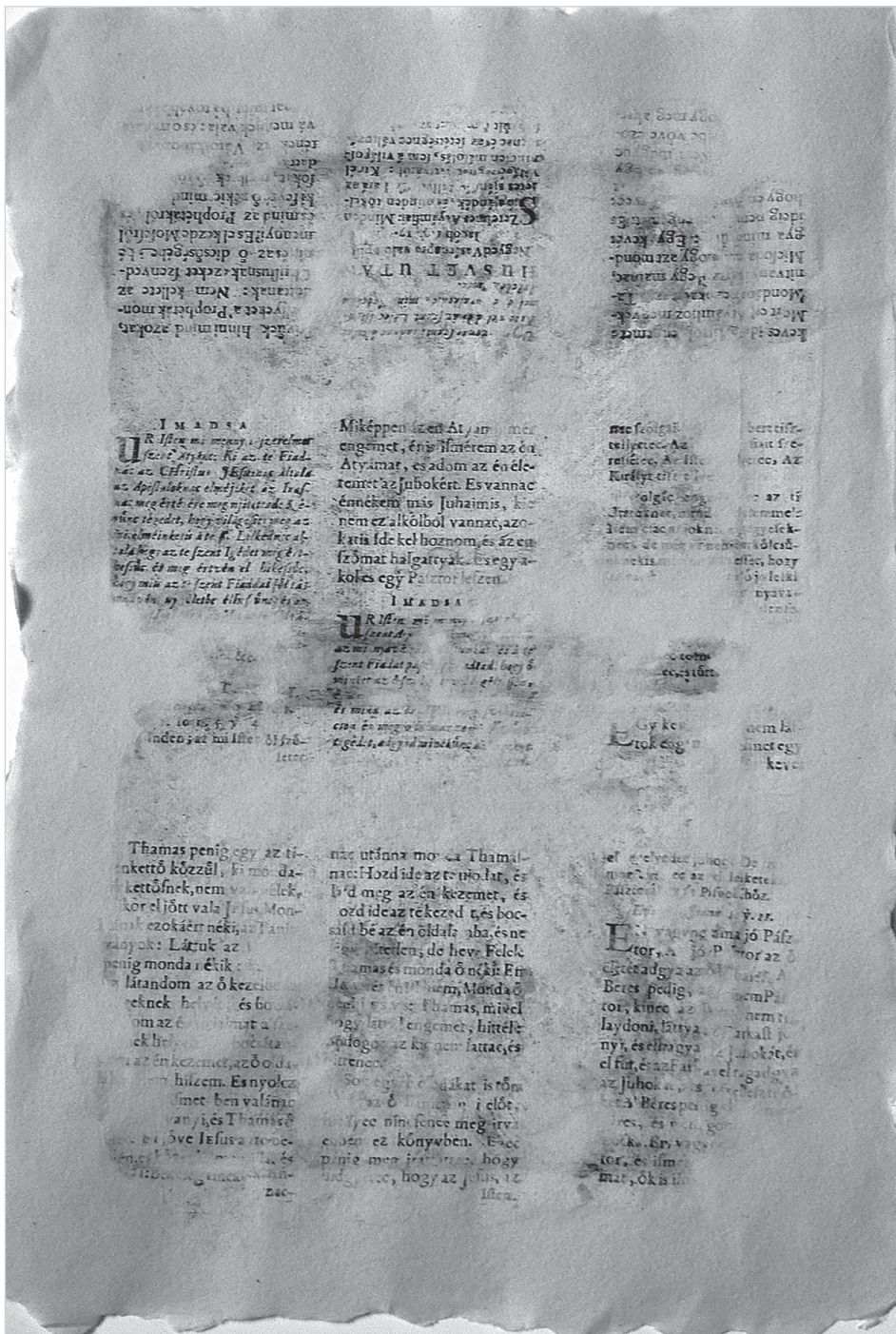
⁹ RMNy 1989, RMK I 737.

¹⁰ A zsinati meghívót (RMNY 1990) szintén Csepregen nyomtatták. Vö. FAZEKAS József (1963), Pótlások Szabó Károly Régi Magyar Könyvtárának I-III. kötetéhez. (Harmadik közlemény). In *Az Országos Széchényi Könyvtár évkönyve 1962-1963*. Budapest. 233.

¹¹ PAYR Sándor (1924), *A Dunántúli Evangélikus Egyházkerület története*. 1. kötet. Sopron.

Evangeliumok és epistolák. Csepreg, 1643 (VEK 705.125/Mac.)

Evangeliumok és epistolák. Csepreg, 1643 (VEK 705.125/Mac.)

reg pusztulásáról ír.¹² Erre a gyökeres változásra utalhat a Pázmány-kötet possessorának¹³ bejegyzése: *Hodie Caesar, cras nihil*. Ez is közvetve utalhat a kötés 1643-as évére.

Már sokkal nehezebb kérdés a kötés helyének megállapítása. A kutatás jelenlegi állása szerint csak azt mondhatjuk, hogy a Bécs–Esztergom–Sopron háromszög területét, ahol az esztergomi csoporthoz tartozó B42-es töredékek előbukkantak, szűkítve Sopron környékét sejtethetjük a Pázmány-kötet kötésének helyéül.

Összegzésként megállapíthatjuk, hogy Pázmány Péter 1629-es kiadású *Acta et decreta* váci példányának kötése Gutenberg 42 soros Bibliája II. kötetének 310. fóliója, amelyet 1643-ban kötöttek a Pázmány-kötetre. A váci Gutenberg-fragmentum is az esztergomi családhoz tartozik, miként a soproni, ezzel való kapcsolatát azonban egy későbbi kutatás tárhatja fel. Ugyanakkor joggal feltételezhetjük, hogy újabb gutenbergi fóliók kerülhetnek elő az esztergominak nevezett példányból.

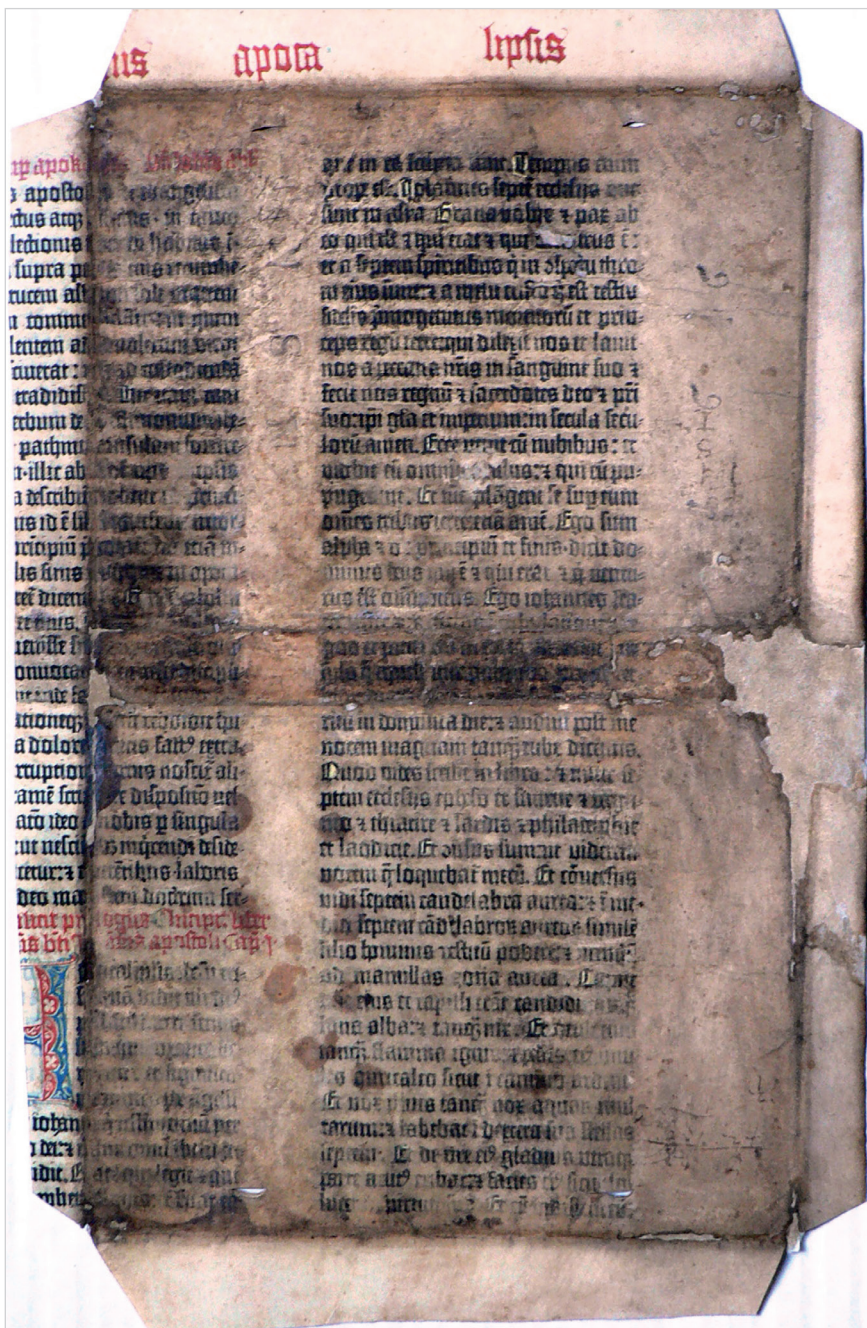
A Pázmány-kötet további hozadéka egy eddig feltételezett nyomtatvány töredéke, nevezetesen *Evangeliumok és epistolák*, Csepreg 1643 (RMNY 1989; RMK I 737). A váci maculatura az egyetlen ismert töredék ebből a nyomtatványból.

A fentiek alapján szükséges mind a CIH, mind az RMNY módosítása.

¹² Vö. PAYR Sándor (1898), Az evangélikus Csepreg pusztulása, *Protestáns Szemle*. 209–227.

¹³ Jelen közleményünkben nem térünk ki Károly István személyére. Csak annyit jegyzünk meg, hogy ebben a korból több Károly Istvánról tudunk. Első megközelítésre a kötet tulajdonosa azonos lehet azzal a hahóti prédikátorral, aki részt vett az 1631-es csepregi zsinaton. Vö. ehhez PAYR 1924:444.

KÉPMELLÉKLET

Gutenberg 42 soros Bibliájának pergamen töredéke, 310r (VEK Inc 22)

recidi ad pedes eius tanquam mortuus. Et
posuit dectera sua super me dicens. No-
li timere. Ego sum primus et novissimus
et vivus. Ego mortuus et ecce sum vivus
in seculis. Ego habeo claves mortis
et inferni. Scribe ergo quae vidisti et quae
sunt et quae oportet fieri post haec. Sacra-
mentum septem stellarum quas vidisti in
dectera mea et septem candelabra aurea:
septem stelle angelus sunt septem ecclesiarum: et can-
delabra septem septem ecclesie sunt. **Cap. II.**

Et angelus epistole ecclesie scribe. Hec
dicit qui tenet septem stellas in dectera
sua: qui ambulat in medio septem
candelabrorum aureorum. Scio opera tua
et laborem et patientiam tuam: quia non potes
sustinere malos. Et temptasti eos qui
se dicunt apostolus esse et non sunt: et
invenisti eos mendaces. Et patientiam
habes: et sustinisti propter nomen meum:
et non defecisti. Sed habeo aduersum te
quod peccata tua: quia carceres tuas in manu reclusisti.
Memento esto itaque unde egredieris: et age
penitentiam: et prima opera fac. Si autem
venio tibi et mouebo candelabrum tuum
de loco suo: nisi penitentiam egeris. Sed
hoc habes quia odisti facta nicholai-
tarum: quae et ego odi. Qui habet aurem
audiat: quod spiritus dicit ecclesie. Vin-
centium dabo edere de ligno vite: quod est
in paradiso dei mei. Et angelo scribere
ecclesie scribe. Hec dicit primus et novis-
simus: qui fuit mortuus et vivit. Scio
tribulationem tuam et pauperum tuam: sed
divites es et blasphemaris ab hijs qui
se dicunt iudeos esse et non sunt: sed sunt
synagoga sathane. Nichil horum timeas
quae passurus es. Ecce missurus est
diabolus te vobis in carcerem: ut
temptemini: et habebitis tribulationem
diebus decem. Esto fidelis usque ad mor-
tem: et dabo coronam vite. Qui habet

aurem audiat: quid spiritus
dicit. Qui vincit: non sedet
secunda. Et angelo pregamini
be. Hec dicit qui habet candelabrum
parce acuta. Scio ubi habitas
des et sathane: et omnes nomina
non negasti fidei mea. Et in die
antiphonae testis meus fidelis
est apud vos: ubi sathana
Sed habeo aduersum te pauca
illuc tenentes doctrinam balalaam
habere: mittet scandalum coram
te edere et fornicari: ita habes
tes doctrinam nicholaitarum.
penitentiam age: si quo nomen
am tibi cito et pugnabo cum il-
dio oculis mei. Qui habet aurem
audiat: quod spiritus dicit ecclesie
et homo manna ostendit
causam carceris: et in tali
nomen scriptum: et nomen suum
scribit. Et angelus dicit ecclesie
Hec dicit filius dei: qui habet
flammam ignis: et pedes eius
calceos. Qui vincit: dabo fidem
tuum tuam et inueniuntur et penitentiam
opera tua nomen: et penitentiam
Sed habeo aduersum te pauca
mulierem thezabei que se dicit
docere et seducere seruos mi-
ri et manducare de ydololatriis
illi tempus ut penitentiam
vult penitere a fornicatione
ego mittam eam in ledum: et
eum in tribulationem magis
si penitentiam ab operibus
et filios eius interficiam in re-
tine omnes ecclesie quia egeris
retes et corda: et dabo vobis
secundum opera vestra. Qui ob-
seruatis quia thiam et ecclesie
habent doctrinam hanc et non

Gutenberg 42 soros Bibliájának pergamen töredéke, 310v (VEK Inc 22)